

Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin “Katla'l-Kur'an”ındaki Bazı Kıssaların Değerlendirilmesi*

The Analysis of Some Stories in “Katla'l-Qur'an” (Written) by Abu Ishâq es-Sa'labî

Hüseyin ÇELİK^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
e-Posta: hcelik_63@hotmail.com , <http://orcid.org/0000-0002-0400-7336/>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	30.04.2019
Kabul Tarihi:	14.06.2019
Yayın Tarihi:	26.06.2019

Özet

Hicri IV. asrın sonları ve V. asrın başlarında yaşamış olan müfessirimiz Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin asıl ismi, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebi/es-Se'lebi en-Nisâbüri'dir (ö.427/1035). Nisâbur/ Nîşâbur'da doğmuş ve orada vefat etmiş olan Ebû İshâk es-Sa'lebî, birçok hocadan ilim tahsil etmiş ve başta Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî olmak üzere birçok ilim ehli de ondan ilim tahsil etmiştir. İbn Hallikân ve Abdülgafrî b. İsmail el-Fârisî gibi birçok müfessir tarafından övgüye mazhar olan es-Sa'lebî, sağlam diyaneti ile ma'ruf olan bir şahsiyettir. Tefsir alanında şöhret kazanan es-Sa'lebî, başta “el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an” ile “Kitâbu'l-Arâis fî Kısası'l-Enbiyâ” isimli eserleri olmak üzere birçok eser telif etmiştir.

Hicretin ilk yıllarından itibaren âlimler tarafından Kur'an ile ilgili çeşitli konularda eserler yazılmıştır. Bu eserlerin birçoğu bilim insanları tarafından ele alınmış, konuları ve muhtevaları herkesçe malum hale gelmiştir. Ancak bazı eserler ve konular var ki çok fazla gün yüzüne çıkmamış, incelenmemiştir. Bu eserlerden biri de “Kur'an Şehitleri” veya “Kur'an'dan Etkilenerek Ölenler” diye tercüme edebileceğimiz “قتلى القرآن / Katla'l-Kur'an” isimli eserdir. Bizce bu eseri önemli kılan: a)Tefsir alanında bu başlık altında yazılmış tek eser olması, b) Muhtevası itibariyle de akla hayale gelmeyen ve hurafe denilebilecek seviyede enteresan/garip kıssalar içermesidir. Bundan dolayıdır ki bizde bu eseri içerik itibariyle inceleyip, bu alanda (tefsir) çalışmak isteyenlerin istifadesine sunmak istedik.

Makaleyi ele alırken önce müellifin hayatı ve eserlerinden, daha sonra Katla'l-Kur'an üzerine yapılan çalışmalardan ve Katla'l-Kur'an'ın konusu ve ayetlerin muhtevası gibi başlıklar ele alınmış, daha sonra da kıssalardan bazı örnekler verilmiştir. Bu örnekler; korku namazı kılan bir genç, cinlerden biri, Emirü'l mü'minin Hz. Ömer'in ashabından bir genç, Lokman Hekim, bazı arifler-Allah dostları-, Nisabur halkı/ehlinden bir genç, şeklindedir.

Bu tür kitapları önemli kılan bir başka nokta ise kitabın yazılış gayesidir. Ebu İshak es-Salebi, kitabı yazma gayesinin, Kur'an şehitlerini anması sebebiyle Allah'ın kendisine merhamet etmesi ve bağışlaması olduğunu ifade etmiştir.

Eser her ne kadar alanında yazılmış tek eser olmuş olsa da, iyi bir vaiz ve hatip olan müellifin Müslümanları Kur'an'ı okumaya, anlamaya ve yaşamaya teşvik etmek amacıyla eserinde zikretmiş olduğu son derece akıl dışı, mantıktan uzak, garip, hurafe derecesine varan kıssaları iyice tetkik etmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: es-Sa'lebî, Kur'an, Tefsir, Müfessir, Şehit.

* İş bu makale 16/04/ 2019'da Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde “Geçmişten Günümüze Türkistan: Tarih, Kültür ve Medeniyet” adlı sempozyumda sunmuş olduğum “Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin Katla'l-Kur'an'ı” başlıklı bildiri esas alınarak bu dergi için yeniden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Giriş

Kur'an-ı Kerim, yüce Allah'ın kelamı olduğu hususunda asla şüphe olmayan ve Allah'a içten inanan müttakiler için de bir rehber ve yol gösterici bir kitaptır. O, dili, fesahati, uslûbu, ihtiva ettiği kevnî ilimler ve gaybî/metafizik haberler, kısaca her yönüyle eşi, benzeri olmayan mu'ciz olan ilahî bir kitaptır. Yüce Allah bütün insanlar bir araya toplanıp çalışsalar bile ona benzer bir eser meydana getiremeyeceklerini ve bu konuda bütün muarızlarına meydan okuyarak “ *فَلْيَنْجَمِ الْإِنْسُ وَالْجُ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً* / De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler” (el-İsrâ, 17/88) demiştir.

Kur'an-ı Kerim, kendisine inanan ve âyetlerini okuyan müminler hakkında “ *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ* / Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimseler” (el-Enfâl, 8/2) olduğunu ve hatta kendisinin şayet bir dağın üzerine indirilmiş olması halinde, o dağın Allah korkusundan baş eğerek paramparça olacağından şöyle söz etmektedir. “ *لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ /* Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz” (el-Haşr 59/21). Dolayısıyla âlemlere bir rehber ve rahmet olarak indirilen Kur'an'ın dağlara, taşlara yaptığı veya yapacağı benzer bir tesiri, birebir aynısı olmasa da O'nu okuyan veya dinleyenlerin yüreklerinde bir şekilde etki yapabileceğinden söz etmek mümkündür. İşte müfessir Ebû İshâk es-Sa'lebî, söz konusu bu etki odaklı bir eser kaleme almış ve bu esere **Katla'l-Kur'an** adını vermiştir. O'nda, Kur'an-ı Kerimi okurken veya okuduktan sonra veyahut da dinledikten sonra onun âyetlerinden etkilenerek ölen kişilerin kıssalarını zikretmiştir. Bu eser, yapmış olduğumuz araştırmalara göre alanında kaleme alınmış tek eserdir. Bu durum onun İslâmî eserler arasındaki önemini arttırırken bizim de bu eseri ele alıp incelememize vesile olmuştur.

İş bu makalede, Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin kısaca hayatı ve eserleri, Katla'l-Kur'an isimli eserin üzerinde yapılan çalışmalar, bu eserde yer alan âyetlerin mahiyeti (Mekkî veya Medenî oluşu) ve bu eserde yer alan kıssalardan bazı örnekler ele alınıp incelenecek ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

A. Hayatı ve Eserleri

Kaynaklar, müfessirin hangi tarihte doğduğunu belirtmemekle beraber Hicri IV. asrın sonları ve V. asrın başlarında Nisâbü'r'da yaşamış ve orada vefat etmiş olduğunu belirtmektedirler. Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin asıl ismi, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî/es-Seâlibî en-Nisâbü'rî'dir (ö.427/1035).¹ Doğup büyümüş olduğu şehre nisbetle en-Nisâbü'rî diye anılmıştır.² İbnü's-Sem'ânî, “es-Sa'lebî” veya “es-Seâlibî” bu onun nesebi olmayıp, lakabı olduğunu söylemiştir.³

Nisâbü'r'un yetiştirmiş olduğu değerlerden birisi olan es-Sa'lebî, hıfzı, kıraatı, Arapçaya ve edebiyata vukûfiyeti, iyi bir vaiz olması ve özellikle de tefsir alanında temayüz etmesi nedeniyle “el-Hâfız”, “el-Mukrî”, “el-Edîb”, “el-Vâ'iz” “el-Müfessir” gibi sıfatlarla anılmasının⁴

¹ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-Zemân*, thk. Hasan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1978), 1: 79; es-Subkî, Ebu Nasr Abdulvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtu's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulvi - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, (Kahire: 1918), 6: 58; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1990), 11: 40; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vüât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye), 1: 356; ed-Dâvûdî, Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 1: 66; ez-Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlmiyyeti li'l-Melâyin, 1989) 1: 212; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtu'l-Müfessirin*, (Ankara, 1960), 2: 406; ez-Zehabi, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin*, (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hadis), 1: 227; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 2: 178.

² ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin*, 1: 227.; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 1: 80; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 12: 124.; ed-Davudî, Hafız Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu'l-müfessirin*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 24; Katib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halife, *Keşfu'z-zünûn*, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1992), 2: 1142.

³ es-Subkî, Tacuddin Ali b. Abdülkâfi es-Subkî, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî *Tabakâtu's-Şâfi'iyetü'l-Kübrâ*, 2. Baskı (Hicr li't-tiba'e ve'n-neşr ve't-tevzi', 1413H.), 4: 58; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-ayân*, 1: 79; es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1396), 1: 17; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 179.

⁴ es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî/es-Seâlibî en-Nisâbü'rî, *Katla'l-Kur'an*, thk. Nâsir b. Muhammed b. Osman el-Menî (Riyad: Mektebetü'l-Übeykân, 2008), 30; Nurdogan Türk, “Ebû İshâk Sa'lebî ve Eseri

yanı sıra İbn Halikân (ö. 681/1282), es-Subkî (ö. 771/1375), İbn Kesir (ö. 774/1373), İbn el-Cezerî (ö. 883/1429), es-Süyûtî (ö. 911/1505), Abdulgâfir b. İsmail el-Fârisî ve Zehebî (1915/1977) gibi birçok âlim tarafından övülmüş, naklinin sahih, güvenilir ve mevsuk olduğu belirtilmiştir.⁵ Ayrıca kaynaklar es-Sa'lebî'nin "zamanında tefsir ilminde yegâne otorite olduğunu ve tasnif ettiği tefsirin, diğer tefsirlerin fevkinde olduğunu" belirtmişlerdir.⁶ Talebesi el-Vâhidî ise hocası hakkında ": "O, ulemanın bilgini, kıymetlisi ve övgüyü hak edenidir. Kim onun sohbetine mazhar olursa, onun ilimde benzersiz biri olduğunu anlar. Kim de ona yetişemezse eserlerine baksın ki, suyu tükenmek bilmeyen bir deniz gibi âlim kişi olduğunu anlasın." diye söz etmektedir.⁷

Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin gerek Nisâbü'r'da gerekse de Nisâbü'r'un çevresinde bulunan birçok ilim adamından istifade ettiği ve el-Keşf ve'l-beyân isimli tefsirinde üç yüze yakın şeyhten rivayette bulunduğu belirtilmektedir.⁸ İstifade etmiş olduğu hocalarından bazıları Ebû Tâhir Muhammed b. Fazl b. Huzeyme, Ebû Bekr b. Mihrân en-Nisâbü'rî (ö. 381/992), İbn Habîb en-Nisâbü'rî (ö. 406/1016), Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed el-Mahledî (ö. 389/1000), Ali b. Muhammed et-Tarâzî, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (ö. 412/1021), Ebû Muhammed b. Rûmî, Abdullah b. Hâmid b. Muhammed el-Mâhânî Ebû Muhammed el-İsbahânî (ö. 389/1000), Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Zekeriyâ Ebû Bekr el-Cevzekî (ö. 388/999) ve el-Haffâf zikredilebilir.⁹

Başta tefsir ilmi olmak üzere birçok ilim alanında meşhur olan müfessir es-Sa'lebî'nin birçok öğrencisinin olduğu söylenmişse de kaynaklarda öğrencileri arasında sadece Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Ebû'l-Hasen el-Vâhidî'nin (ö. 468/1075) ismi geçmektedir. el-Keşf ve'l-beyân isimli tefsirini kendisinden rivayet eden Ebû Ma'ser et-Taberî (ö. 478/1085) de öğrencileri arasında zikredilebilir.¹⁰ Bunların dışında Nâsır b. Muhammed b. Osman el-Menî'nin belirttiğine göre Abdülkerim b. Abdüssamed b. Muhammed b. Ali el-Kattân ve Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Nümeyr Ebû Sa'îd el-Hevârizmî'de (ö. 448/1056) öğrencilerindedir.¹¹

Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin kaynaklarda belirtilen başlıca eserleri el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân,¹² 'Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Kur'an,¹³ Katlâ'l-Kur'an,¹⁴ Dîvan'us -Sa'lebî, Rabîu'l-Mezekirîn¹⁵ ve el-Kâmil fi İlmi'l-Kur'an'dır. Ancak İslâm dünyasında en fazla tanınan eseri el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân ile 'Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Kur'an'dır. es-Sa'lebî el-Keşf ve'l-beyân isimli tefsirinin mukaddimesinde bu kitabı yazarken yüze yakın eserden ve üç yüze yakın hocadan nakilde bulunmak suretiyle telif ettiğini belirtmektedir. Cerrahoğlu'nun Brockelmann'dan naklettiğine göre, Muhammed b. Velid b. Muhammed b. Halef b. Ebû Randaka'nın (ö. 520/1126) eseri ile el-Bagavî'nin "Meâlimu't-Tenzîl"i es-Sa'lebî'nin tefsirinin bir özeti mahiyetindedir.¹⁶ Nisâbü'r tefsir ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan es-Sa'lebî'nin bu eseri, telif edildiği döneminin tefsir anlayışını yansıtmaya ve yazılmış olduğu dönemdeki diğer tefsirlerin fevkinde bir tefsir olması hasebiyle geniş bir coğrafyada tanınmış ve birçok faydalı hususları bünyesinde barındırması olmasına rağmen başta İbn Teymiyye (ö. 728/1328) olmak üzere İbnü'l-Cevzî ve el-Kettânî (1857-1927) gibi bazı âlimler tarafından müfessirin tefsirinde zayıf, mevzu hadisleri naklettiği, İsrâiliyata dair kıssa ve haberlere ve

Katlâ el-Kur'ân", *Taras Shevchenko International Congress on Social Sciences- 2* (Türkiye-Ankara,02-03 Şubat 2019), ed. Muntazır Mehdi- Sakina Bayramova, 566; es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 2002), (Muhakkikin Önsöz'ü), 1: 20; es-Sa'lebî, *Katlâ'l-Kur'an*, 125.

⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân*, 1: 61; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 179; es-Sa'lebî, *Katlâ'l-Kur'an*, 125-126.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân* 1: 61; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 179.

⁷ Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *et-Tefsîru'l-basit*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân (Riyad: Matbaatu Vizâreti't-Ta'lîmî'l-Âli, 2009), 1: 62; es-Sa'lebî, *Katlâ el-Kur'ân*, 29.

⁸ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 1: 75; es-Sa'lebî, *Katlâ l-Kur'an*, 25.

⁹ es-Sa'lebî, *Katlâ el-Kur'ân*, 25- 26; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, 1: 66; es-Süyûtî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, 28; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 178; M. Suat Mertoğlu, "Sa'lebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 37: 28-29.

¹⁰ Mertoğlu, "Sa'lebî", 37: 28-29.

¹¹ es-Sa'lebî, *Katlâ'l-Kur'an*, 125-126.

¹² ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 1: 212; ez-Zehabi, *et-Tefsîr ve'l- Müfessirîn*, I, 227.

¹³ Mertoğlu, "Sa'lebî", 37: 29.

¹⁴ A.g.e. 37: 29.

¹⁵ el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî, *Mucemü'l-büldân ve Mujemü'l-üdebâ*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr), 2: 105.

¹⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 180.

bazı Şia kaynaklı asılsız rivayetlere yer vermesinden dolayı eleştirilmiştir.¹⁷ Mesela İbn Teymiyye es-Sa'lebî'nin, "gerçekten zeki ve dindar bir zat olduğunu, ancak onun, geceleyin odun toplayan bir oduncu gibi olduğunu, tefsir kitaplarında ne bulduysa sahih, zayıf demeden naklettiğini" belirtmiştir.¹⁸ İbnü'l-Cevzî de es-Sa'lebî'nin "son derece zayıf olan hadisleri tefsirine aldığını ve özellikle de sûrelerin başlangıçları hakkında ayıplanır olduğunu" söylemiştir.¹⁹ et-Tefsîr ve'l-Müfessirün'un sahibi ez-Zehebî (ö. 1397/1977) ise müfessiri sert bir üslupla "es-Sa'lebî, selefin tefsirlerinden naklettiği rivayetlerin sıhhatini araştırmamıştır. Özellikle Süddî, Kelbî ve Ebû Salih'ten birçok rivayette bulunmuştur. Gerçekte es-Sa'lebî, hadis ilminde önemli bir şahsiyet değildir. O, mevzu olan hadisle, mevzu olmayanı dahi ayırt edememiştir. Hatta tefsirinde diğer âlimlerin rivayet etmekten çekindikleri Hz. Ali ve Ehl-i beyt hakkında uydurulmuş olan Şia rivayetlerine bile rastlanılmaktadır. Birçok müfessirin, sûrelerin faziletleri hakkında uydurulmuş olan hadisleri nakletme gafletine onun da düştüğünü görmekteyiz ." şeklinde eleştirmiştir.²⁰ Bu eser, İbn Âşûr (1879/1973) ve Seyyid Kesrevî Hasen tarafından çeşitli tarihlerde tahkiki yapılarak basılmıştır.

es-Sa'lebî'nin 'Arâ'isü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Kur'an isimli eseri ise, esas itibariyle tefsirindeki peygamberlerin kıssalarıyla ilgili bölümlerinin genişletilerek tafsilatlı bir biçimde yeniden ele alınmış şeklidir. es-Sa'lebî'nin be eseri, tefsirinden daha çok tutulmuş ve meşhur olmuştur.

Bizim üzerinde çalıştığımız ve makalemizin esasını teşkil eden es-Sa'lebî'nin Katla'l-Kur'an isimli eserine gelince, detaylar şöyledir.

B. Katla'l-Kur'an'ın Konusu

Kur'an şehitleri veya Kur'an okurken veyahut dinlerken ondan etkilenerek ölenler veyahut da Kur'an'ın öldürdükleri anlamına gelen Katla'l-Kur'an isimli bu eser, başlığından da anlaşıldığı üzere şu veya bu şekilde bazı kişilerin Kur'an'ı tilaveti veya istima'ı esnasında onun âyetlerinden etkilenerek ölenlerin kıssalarını konu edinmektedir. Müfessir es-Sa'lebî, eserinin konusunu kitabında şu ifadelerle açıklamaktadır. "Bu kitap, derecelerin ve mertebelerin en zirvesine ulaşan bazı faziletli şehitlerin ve şerefli âlimlerin kıssalarından oluşmaktadır. Bu kişiler, okudukları Kur'an'dan veya tilavet edilen Kur'an'ı işittiklerinden dolayı (Kur'an okurken veya dinlerken ondan etkilenerek) Kur'an'ın öldürdükleri kişilerdir. Bunlar, gerçek anlamıyla Kur'an'ı öğrenip, anlayan kişilerdir".²¹ Ayrıca es-Sa'lebî, bu kitabı yazmasındaki gayesini ise şöyle açıklamaktadır. "Onların kıssalarını anlatmakla -umulur ki- Allah bizlere merhamet eder ve bağışlar. Zira hadislerde 'Salihler anıldığında, Allah'ın rahmetinin indiği'²² belirtilmektedir".²³ es-Sa'lebî, kıssaları zikretmeden önce de okuyucularının şu hususu bilmelerini istemektedir: "Bu kitabı inceleyenler bilsinler ki; yüce Allah, kulları arasından bazılarını seçip onlara lütfuyla muamele etmiş, nuruyla ödüllendirmiş ve onları şehitlik mertebesine ulaştırmıştır. Ey (bu kitabı okuyan) okuyucu, şunu iyi bil ki, kim bu kitabımızda anlatmış olduğumuz kişilerin izinden gider, kalben ve lisanen onları severse, o da onlar gibi cennette olur inşallah".²⁴

C. Katla'l-Kur'an üzerinde yapılan Çalışmalar

es-Sa'lebî'nin Katla'l-Kur'an isimli eseri daha önceden de belirtmiş olduğumuz üzere her ne kadar kitapta yer alan kıssalardan bazıları farklı eserlerde yer almış olsa da kapsamış olduğu konu ve içerik itibariyle İslâm kültürü tarihinde gerek tefsir, gerek hadis, gerekse de diğer dini alanlarda telif edilen eserler arasında alanında tek eserdir. Kaynakların belirttiğine göre kitabın el yazma orijinal üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan birinci nüsha Hollanda'nın Leiden Üniversitesi kütüphanenin "219 (1979 CCO)- (5) 520" sayıyla kayıtlı, ikinci nüshası yine aynı üniversitenin kütüphanesindeki "219 (1980 CCO)- (2) 998" sayıyla kayıtlı bulunmakta olup, her iki nüshanın birinci sayfelerine ait varaklar Ek-1'de görüldüğü şekilde yazısı oldukça temiz, okunaklı ve Nushî yazı ile yazılmıştır (Ek-1'e bakınız).²⁵

¹⁷ ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirün*, 1: 167; Mertoğlu, "Sa'lebî", 37: 29; Nurdoğan "Ebû İshâk Sa'lebî ve Eseri Katla el-Kur'an", 566;

¹⁸ İbn Teymiyye, Takıyyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, thk. Adnan Zerzûr, (Dârü'l-Kur'ani'l-Kerim, Kuveyt 1971), 56-78.

¹⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 179; Yusuf b. Tangrıberdî b. Ahdullah ez-Zâhiri Ebû'l-Mehâmis, *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûk Mısr ve'l-Kâhire*, nşr. Vezâretü es-Sekâfetü ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, (Mısr: Dârü'l-Kütüb, 2010) 4: 283.

²⁰ ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirün*, 1: 227-234.

²¹ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 53-54.

²² es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 56.

²³ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 55. Nurdoğan, *Ebû İshâk Sa'lebî ve Eseri Katla el-Kur'an*, 532.

²⁴ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 56.

²⁵ Bkz. S. 21-22.

Eserin üçüncü nüshası ise, Ayasofya kütüphanesinde “65:3 (Varak: 128A – 130A)” sayıyla kayıtlı bulunmaktadır.²⁶

Katla'l-Kur'an isimli bu eser, ilk defa Beate Wiesmüller tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, daha sonra da yazar bu çalışmasını eserin Leiden kütüphanesi ve Ayasofya kütüphanesindeki nüshalarını karşılaştırmalı olarak inceleyip, tahkik etmek suretiyle tezini genişleterek “Die vom Koran Getöteten: At-Ta'lâbis Qatlâ l-Qur'ân nach der Istanbul und den Leidener Handschriften, Edition und Koromentar” adıyla neşretmiştir.²⁷ Ayrıca bu eser Riyad Melik Suud Üniversitesinde Nâsır b. Muhammed b. Osman el-Meni' tarafından Leiden kütüphanesinde bulunan iki nüshası karşılaştırmalı olarak incelenerek tahkiki yapılmış ve 2008 yılında da basılmıştır.

D. Âyetlerin Muhtevası ve Konusu

قتلى القرآن / Katla'l-Kur'an isimli bu eserde yirmi kıssa yer almakta olup, bu kıssalarda geçen âyetlerin sayısı ise kırk üç âyettir. Kitapta yer alan âyetlerden el-Bakara, 2/24, Âl-i İmrân 3/185, en-Nisâ, 4/77-78, el-Hadîd 57/16 ve et-Tahrîm 66/6 sûrelerinde bulunan altı âyet hariç, diğer tüm âyetler Mekki âyetlerden oluşmaktadır.²⁸

Âyetlerin muhteva ve içeriklerine bakıldığında, genel olarak Mekki âyetlerin gerek mana, gerekse de tevhid (Allah'ın birliği), ahiret inancı, öldükten sonra dirilme, ehl-i iman ve küffarın varacakları yer olan cennet ve cehenneme müteallik hususlar, ceza ve mükâfat gibi pek çok konuyu ifade ettiğini görmekteyiz. Bu âyetlerin kapsamış olduğu anlam çerçevesinde diyebiliriz ki bu kitabın müellifi, eserinde aktarmış olduğu kıssa ve âyetlerle mü'minleri Kur'an okumaya, onu anlamaya, hissetmeye, yaptıklarının –iyi veya kötü- her şeyin Allah tarafından bilindiğini, ahiret gününün çetinliği ve ahiret hayatına hazırlık yapmak için gönüllerin Kur'an'a bağlanması gerektiğini hatırlatmak istemiştir.

E. Kıssalardan bazı örnekler ve değerlendirilmesi

قتلى القرآن / Katla'l-Kur'an isimli bu eserde toplam yirmi kıssanın yer aldığını belirtmiştik. Ancak makalemizin hacmi kitapta yer alan kıssaların tamamını burada zikretmeye müsait olmadığından, bizlere kıssalar hakkında bir bilgi ve fikir verebilecek kıssaları örnek olarak ele alıp inceleyecek ve kısa bir değerlendirmesini yapmakla yetineceğiz.²⁹

1. Cinlerden Biri / ثمر من الجن

قال خُلَيْدُ الْعَصْرِيُّ كُنْتُ أَقْرَأُ لَيْلَةَ هَذِهِ الْآيَةِ ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ...﴾ (سورة آل عمران، آية: 185) إلى آخرها، فجعلت أرددها، فإذا أنا بهاتف يهتف: إلى كم تردد هذه الآية؟! فقد قلت أربعة من الجن: لم يرفعوا رؤوسهم إلى الله تعالى مذ خلقوا.³⁰

Yukarıdaki kıssada es-Sa'lebî, Hüleyd el-'Aserî isimli bir şahsın bir gece sürekli olarak “كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ / Her canlı ölümü tadacaktır...” (Âl-i İmrân, 3/185) âyetini okuduğunu ve bu esnada (gaipten) “Bu âyeti daha ne kadar okuyacaksın? Yaratıldıkları günden beri başlarını Allah'a (secde etmekten/secdeden) kaldırmayan dört cini öldürdün.” diye bir ses duyduğunu nakletmektedir.

Müfessirin, rivayetinden anlaşılan duyulan sesin cin sesi oluşudur. Cin, İslâmî kaynaklarda belirtildiğine göre insan ve meleklerin dışındaki üçüncü bir akıllı varlığın ismi olup, insanlar gibi yaşayan, Allah ve Resulünün emirlerine uymakla mükellef olan, mü'min ve kâfirleri bulunan, evlenip çocuk sahibi olabilen, ateşten yaratılmış³¹ ve duyularla idrak edilemeyen görünmez varlıklardır.³² Her ne kadar bazı kimseler onların ölümsüz

²⁶ Bkz. Nâsır b. Muhammed b. Osman el-Meni', *Katla'l-Kur'an*, 532.

²⁷ Mertoğlu, “Sa'lebî”, 37: 29.

²⁸ Mekki sûrelerdeki başlıca âyetler şunlardır. En'âm, 6/30, A'râf, 7/201, Kehf, 18/29, Meryem, 19/85-87, Mü'minün, 23/ 106, Mü'minün, 23/ 101-108, Furkân, 25/23-26, Lokmân, 31/16, Zümer, 39/47, 53-54, Zuhruf, 43/74-75, Zâriyât, 51/ 22-23, Rahmân, 55/46, Hâkka, 69/21-23 ve Meâric, 70/15-17.

²⁹ Kur'an Öldürdüklerine dair kıssaların (kitaptaki şekliyle değil de, bizim resmi Mushaf sûrelerindeki tertibe göre düzenlemiş olduğumuz sıralamaya göre) başlıkları şöyledir: 1. Korku Namazı Kilan Bir Genç, 2. Küfeli Bir Şeyh, 3. Cinlerden Biri, 4. el-Mühâlebet Şeyhlerinden Birisi ve Cariyesi, 5. Ali b. Fudeyl b. 'İyâd, 6. Emirü'l-Müminin Hz. Ömer'in Ashabından Bir Genç, 7. 'Utbe'nin Komşusu Misver, 8. Küfe Halkı/Ehlinden Bir Genç, 9. Ebû Cüher Mes'ud ed-Dârîr, 10. Lokmân Hekim (a.s.), 11. Muhammed b. Münkedir'in kardeşi, 12. Esed/Üseyd b. Sülheb/Selheb, 13. Bazı Arifler /Allah Dostları, 14. Nisâbü Halkı/Ehlinden Bir Genç, 15. Bedevi Bir 'Arâbi, 16. Bazı Arifler (Allah Dostları), 17. Âl-i Resül'den Bir Adam, 18. Zürâre b. Evfâ el- 'Amirî el-Hereşî Ebû Hâcib el-Basrî, 19. Neccâd el-Fek'asî, 20. Saîd b. İsmâîl b. Saîd b. Mansûr Ebû Osman b. İsmâîl el-Hiyerî en-Nisâbüri.

³⁰ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 62-63.

³¹ Bkz. er-Rahmân, 55/15.

³² Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 5: 595; M. Süreyya Şahin, “Cin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 1994), 10: 104.

olduğunu iddia etse de³³ bize göre onlar da insanlar gibi ölümlü olup, vakti ve zamanı geldiğinde muhakkak ölümü tadacaklardır. Zira yukarıdaki âyette belirtildiği gibi "her canlı ölümü tadacaktır".³⁴ Dolayısıyla kıssada anlatılan cinin veya cinlerin Kur'an ayetlerinin tesirinde kalması, ona hayranlık duyması³⁵ ve ölmesinde garipsenip, yadırganacak herhangi bir husus bulunmamakla beraber onların Kur'an'ın tilavetinden etkilenip ölmeleri konusu oldukça problemli, anlaşılması ve aklen kabullenmesi pek mümkün olmayan bir husustur. Zira Kur'an, yaratılmış varlıkları öldürmek, yok edip helak etmek için gönderilmiş bir kitap değildir. Bilakis o, inananlar için bir rehber,³⁶hidayet, şifa³⁷ ve rahmet kaynağıdır.³⁸

2. Nisâbü Halkı / Ehlinde Bir Genç / شاب من أهل نيسابور

سمعت بعض المذكورين يقول: قال ابراهيم الخواص (ابراهيم بن أحمد بن اسماعيل أبو اسحاق الخواص) كنت أمشي في البادية، وعدلت عن الطريق، فمشيت ثلاثة أيام ولياليها؛ فإذا أنا بأشجار كثيرة، وسطها بحيرة، وإذا بقوم عليهم مرقعات؛ صورهم غير صور الأدميين، فسلمت عليهم، فردوا الجواب، فسألهم عن حالهم، و عن الموضوع. فقالوا: نحن الجن، وهذا الموضوع وهبه الله لنا، وقد أسلمنا على يدي النبي صلى الله عليه وسلم ونحن المسلمون. فقلت لهم: فكم من هاهنا إلى الموضوع الذي فارق الطريق؟ فقالوا: مسيرة ثلاث سنين. فقلت: وهل وصا إلى هاهنا آدمي غيري؟ فقالوا: بلى، شاب من نيسابور جاء في سبعة أيام، ثم سألتناه مسألة فأجاب، ومات عندنا، فدفناه بيننا. فقلت: أروني القبر، فمشوا إلى القبر، وأنا معهم؛ فإذا بقبر كبير، عند رأس القبر نرجس، وعند الرجل كذاك، فجلست على القبر وقلت: أيش كانت المسألة؟ قالوا: سألتناه عن قوله تعالى: ﴿وَأَيُّبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ (سورة الزمر، آية: 54). قال: أن تخرج به منه إليه. قلنا: فما معنى العذاب؟ قال: الفراق، وشبه شبهة، فمات. قال: فزدت أنا في الجواب. قال: فأخذوا يرقصون، وأنا معهم أرقص ثلاثة أيام، ثم نمت؛ فلما انتهت إذا أنا في مسجد عائشة - رضي الله عنها - ومعني ذلك النرجس، فبقي معي سنة، ثم فقدته.³⁹

Ebû İshâk es-Sa'lebî, İbrahim el-Hevvâs isimli bir şahsın günlerden bir gün çölde yürürken yolunu kaybettiğini ve bu esnada başından geçenleri bazı müzekkirlere işittiğini şöyle anlatmaktadır.

İbrahim el-Hevvâs: "Çölde yürüyordum ve yolumu kaybedip, yoldan saptım. Üç gün, üç gece yürüdüm. Sonra ortasında göl bulunan (ağacı çok olan) ağaçlı bir yere vardım ve orada şekilleri/görüntüleri insanoğluna benzemeyen üzerleri/kıyafetleri yamalı, yırtık olan birilerini gördüm. Onlara selam verdim, onlar da selamımı aldılar. Onlara "hallerini ve durumlarını" sordum. Onlar da "bizler ciniz ve bu durumu/hali de Allah bize verdi. Bizler Hz. Peygamber'in elinden Müslüman olduk ve bizler Müslüman olan kimseleriz" dediler.

Ben de onlara "buradan (şimdi bulunduğum yerden) yolumu kaybettiğim yere kadar ne kadar mesafe var?" diye sordum. Onlar da "üç aylık mesafe" diye cevap verdiler. Ben, "benden başka buraya insanoğlu geldi mi?" diye sordum. Onlar da "evet, yedi günlük yoldan Nisâbürlü bir genç geldi. Halini sorduk, o da bize cevap verdi. Sonra yanımızda vefat etti ve onu (buraya) gömdük" diye cevap verdiler. Ben de onlara "kabrini gösterin" dedim. Beni yanlarına alıp kabre doğru yola koyuldular. Başında nergis (çiçeği) olan büyük bir kabre vardılar. Adamın yanında da nergis vardı. Kabrin yanına (başucuna) oturdum ve oradakilere (cinlere) "hayırdır, mesele nedir?" diye sordum. Onlar da, biz gence " وَأَيُّبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ / Azap size gelip çatmadan önce Rabbinize yönelip O'na teslim olun; sonra kimseden yardım göremezsiniz" (ez-Zümer 39/54) âyetini sorduk. O da "Ondan gelip ona gitmektir." diye cevap verdi. Biz de (gence) "Azabın manası nedir?" diye sorduk. O da "Ayrılıktır." dedi, arkasından hıçkırdı ve "hık" diyerek öldü. (İbrahim el-Hevvâs) ben onlardan (konuya) biraz daha açıklık getirmelerini istedim. Ancak onlar oynamaya başladılar, ben de onlarla beraber oynamaya başladım ve bu oynamamız üç gün sürdü. Sonra uyudum. Uyandıgımda kendimi Hz. Aişe'nin mescidinde buldum..." dedi.⁴⁰

es-Sa'lebî'nin zikretmiş olduğu bu kıssada bir taraftan cinlerin bazı özelliklerinden söz edilirken, diğer taraftan İbrahim el-Hevvâs'ın cin diye tanımladığı bu varlıklarla konuştuğu ve Nisâbürlü bir gençten söz edilmektedir.

Cinler, Duyularla idrak edilemeyen, Kur'an'da isimleriyle anılan müstakil bir süre bulunan ve hatta Kur'an'ın yirmi iki farklı yerinde kendilerinden söz edilen varlıklardır.⁴¹ Yaratılış itibarıyla insanlardan farklı oldukları gibi güç, yetenek ve sahip oldukları hasletleri

³³ Ahmet Saim Kılavuz, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 1994), 10: 104.

³⁴ Âl-i İmrân, 3/185; ayrıca bkz. el-Ahkâf, 46/3; Nüh, 71/4.

³⁵ Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh (Sahîhi'l-Buhârî)*, (Beyrut: Dârü İbn-ı Kesîr, 1987), "Tefsîr", 72.

³⁶ Bakara, 2/2; İsrâ, 17/2.

³⁷ el-İsrâ, 17/82.

³⁸ el-Mâide, 5/46; el-En'âm, 6/154.

³⁹ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 79-81.

⁴⁰ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 79-81.

⁴¹ Bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mucemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (İstanbul: 1982).

itibariyle de insanlardan farklıdır. Mesela insanlar cinleri göremedikleri halde onlar insanları görürler, Kur'an'daki Hz. Süleyman kıssasında anlatıldığı gibi kısa sürede (göz açıp kapatıncaya kadar) uzun mesafeleri katedebilir⁴² ve insanların muttali olamadığı birçok bilgiyi de bilebilirler. Ancak kesinlikle gaybî bilgilere muttali olamazlar.⁴³ Cinler de tıpkı insanlar gibi Allah'a kulluk etsinler diye yaratılmış⁴⁴ ve onlara da Allah'a ve O'nun gönderdiklerine iman etmeleri için peygamberler gönderilmiştir.⁴⁵ İçlerinden Allah ve Resûlüne iman edenler olduğu gibi inkâr edip, kâfir olanlar da olmuştur.⁴⁶ Dolayısıyla kıssada cinlerle ilgili olarak anlatılan "bazı bilgileri bilmeleri ve Hz. Peygamber'e iman etmeleri" hususunda söylenecek bir söz yoktur. E'lhak bu bilgiler doğrudur. Ancak İbrahim el-Hevâs'ın cinleri görmesi, onlarla sohbet edip konuşması ve daha sonra onlarla oynaması hususu oldukça problemlili ve tartışmalı bir konu olup, İslâm âlimleri arasında fikir birliği sağlanamayan bir konudur. Mesela "İbn Abbas'a atfedilen bir rivayeti delil kabul edenlere göre bırakın insanları, Hz. Peygamber dahi cinleri görmemiştir. Ancak İbn Mes'ûd'a atfedilen başka rivayete göre ise Resûl-i Ekrem cinleri görmüş ve onlarla beraber bulunmuştur.⁴⁷ Bu husus kanaatimizce peygamberlere özgü bir husus olup, insanlar için genelleştirilmesi doğru olmayan ve günümüzde büyücü, sihirbaz, cinci veya medyum diye nitelendirilen bazı kimselerin ekmeğine yağ sürmek olur ki, bu da son derece yakışsız, doğru ve temeli olmayan, toplumda yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilecek ve dahi toplumu Kur'an ve Sünnetin dışındaki kanallara yönlendirebilecek bir duruma neden olabilir. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki ne Kur'an'da, ne de hadis-i şeriflerde insanların cinlerle iletişime geçtiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Hele hele insanın kalkıp onlarla beraber oynamaya başlaması kadar akla muğayir bir şey olamaz. Olsa olsa böyle bir şey ancak hayal ve rüya âleminde meydana gelebilecek bir husus olabilir. Zaten müellif de bu hususun rüya âleminde gerçekleşmiş olduğunu nakletmektedir. Ancak şunu tekrarlamakta fayda vardır ki, bu ve benzeri şeylerin insanların Kur'an'dan istifade etmek için başvurmuş oldukları tefsir ve benzeri İslâmî eserlerde rivayet etmek doğru olmadığı gibi insanlara zarar vermekten ve yanlış kanallara yönelmekten başka bir işe de yaramamaktadır.⁴⁸

3. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ömer'in Ashabından Bir Genç فتى من أصحاب أمير المؤمنين عمر رضي الله عنه

قال يحيى بن أيوب: كان فتى يعجب به عمر بن الخطاب - رضي الله عنه - وإن الفتى انصرف ذات ليلة من صلاة العشاء، فإذا هو بامرأة قد مثلت بين يديه: تعرض عليه نفسها، ففتن بها: فاتبعها حتى أتى بابها، فوقف متفكراً؛ فخطر بباله قوله تعالى: ﴿ إِنَّ الدَّيْنَ أَتَقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴾ (سورة الاعراف، آية: 201). فلما تلاها خر مغشياً عليه، فنظرت المرأة، فصاحت الجارية، فاستعانتا حتى رداه إلى باب داره، فرمياه هناك، وكان له أب شيخ كبير، فلما لقيه ملقى احتمله، وأدخله داره، وعالجه حتى أفاق؛ فقال له: ما الذي أصابك يا بني؟! فقال: لا تسألني. فلم يزل به أبوه حتى أخبره الخبر، وتلا آية، فلما تلاها شفق شهقة وخرجت نفسه، فدفن. ثم أخبر به عمر بن الخطاب رضي الله عنه، فمضى عمر حتى وقف على قبره، فناداه باسمه: يا فلان: ﴿ وَلَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ (سورة الرحمن، آية: 46). فنودي من قبره: قد أعطانيهما ربي يا عمر.⁴⁹

Ebü İshâk es-Sa'lebi'nin Yahya b. Eyyüb'un şöyle dediğini rivayet eder. Hz. Ömer'in beğendiği bir genç vardı. Bu genç bir gece yatsı namazından çıkıp (evine gittiği sırada yolda) aniden bir kadının karşısına çıkıp kendisini ona sunduğunu gördü. Gencin aklı başından gitti ve kadını evinin kapısına kadar takip etti. Genç, kadının kapısına vardığında düşünmeye başladı ve aklına (yüce Allah'ın) şu âyeti geldi. " إِنَّ الدَّيْنَ أَتَقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ / Takvâyaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler" (el-A'râf 7/201). Genç, bu âyeti okuyunca bayıldı ve yere düştü. Kadın gence baka kaldı ve kadının cariyesi çılgık attı. Kadın ve cariyesi genci evinin kapısına kadar götürüp oraya bıraktılar. Gencin yaşlı bir babası vardı. Kapıda onu öyle görünce içeri aldı ve ayılınca kadar onu tedavi etti. Ayıldığında babası ona: Ne oldu sana yavrucuğum? diye sordu. Genç, bana bir şey sorma dedi. Babası ısrar edince genç (başından geçenleri anlattı ve okuduğu) âyeti okudu. Âyeti okuyunca "hık" dedi ve (son)

⁴² en-Neml, 27/39.

⁴³ el-Hicr, 15/18; Sebe', 34/12-13.

⁴⁴ ez-Zâriyât, 51/56.

⁴⁵ el-En'âm, 6/130.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 595.

⁴⁷ Kılavuz, "Cin", *DİA*, 10: 104; ayrıca konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ebü Abdillâh ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (Kahire: Dârü'l-hadis) VI: 153, 168; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 132, "Şalât", 75, "Ezân", 105, "Tefsir", 72/1-2, "Tevhîd", 7; Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Mısır, trh.), "Zühd", 60, "Şalât", 149, 150, 260, "Zikr", 67, "Mesâcid", 39; Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünen)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992). "Tefsir", 47.

⁴⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Karaman v.dğr., 5: 571

⁴⁹ es-Sa'lebi, *Katla'l-Kur'an*, 98-99.

nefesini verdi. Genç defnedildikten sonra olaydan haberdar edilen Hz. Ömer gencin mezarının başına geldi ve gence ismiyle hitap ederek “وَلَيْنَ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ / Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.” (er-Rahmân 55/46) dedi. Genç de mezarından Hz. Ömer'e seslenerek: “Bana her ikisi de verildi ya Ömer!” dedi.⁵⁰

es-Sa'lebî'nin yukarıda nakletmiş olduğu kıssada biri makul, diğeri ise akıllara durgunluk verecek ve akl-ı selim insanlar tarafından kabullenilmesi mümkün olmayan türden iki husus bulunmaktadır.

Birinci husus, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf kıssasında anlatılmış olduğu üzere⁵¹ sağlam bir inanç ve itikada sahip insan bir yanlışla düçar olduğunda veya bir harama meylettiğinde başta yüce Allah'ın lütuf ve keremi olmak üzere, Allah'ın kendisine bahsetmiş olduğu akıl, muhakeme gücü, yargılama ve yönetme melekesi sayesinde düşmüş olduğu durumdan kurtulmayı, hakkı ve doğruyu bulmayı becerebilir. İşte bu kıssada da sözü edilen gencin, aklını başından alan kadına meyletmek üzere olduğu ve nefsanî arzularına yenik düşeceği bir sırada, sahip olduğu sağlam inancı, Allah'ın inayeti ve yardımı sayesinde Kur'an'ın “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ” (el-A'râf 7/201) âyeti onun imdadına yetişmiş ve genci düşebileceği yanlışlıktan kurtarmıştır. Zira Allah, kendisine samimi bir şekilde inanan mü'minleri içine düşmüş oldukları zor durumdan kurtaran,⁵² onlarla beraber olan,⁵³ ayaklarını kaydırmayan⁵⁴ ve yardım edendir.⁵⁵ O, mü'minlerin Mevlâsı ve yardım edenlerin en hayırlısıdır.⁵⁶ Bu gibi gençler, Hz. Peygamberin buyurmuş oldukları gibi kıyamet gününde yüce Allah'ın arşının gölgesinde gölgelendireceği yedi sınıftan biridirler.⁵⁷

İkinci hususa gelince, gencin okumuş olduğu âyetin akabinde ölmesi ve defnedildikten sonra başucuna gelen Hz. Ömer'le konuşması ise başlı başına bir problem olup, kabullenmesi mümkün olmayan bir husustur. Zira daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Kur'an insanları yok edip helak etmek için değil, bilakis onları yaşatmak; onlara şifa, rahmet ve hidayet kaynağı olmak üzere indirilmiş olan bir kitaptır. O halde gencin okuduğu âyetin akabinde vefat etmesi durumu kanaatimizce; ya ecelinin gelmesi, ya da düşmüş olduğu durum karşısında utanç, günahkârlık ve pişmanlık hissinin vermiş olduğu haleti ruhiye sebebiyle vuku bulmuştur,⁵⁸ veyahut da bu rivayetin doğru olmadığına işaret etmektedir.

Ölülerle konuşma meselesi, bu husus ne Kur'an, ne de hadis-i şeriflerde onaylanmış bir durum değildir. Zira yüce Allah Kur'an'da Hz. Peygambere hitaben “Bil ki sen ölülere işittiremezsin...” (en-Neml, 27/ 80), “(Resûlüm!) Elbette sen ölülere duyuramazsın...” (er-Rûm, 30/ 52) ve “Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!” (Fâtır, 35/ 22) buyurmaktadır. Bu âyetlerde açıkça görüldüğü gibi Peygamberin dahi ölülerle konuşamayacağı bir durumda, insanların onlarla konuşuyor olması oldukça manidar ve akl-ı selime muğayir bir durum arz etmektedir. Onun içindir ki es-Sa'lebî'nin “Hz. Ömer gencin mezarının başına geldi ve gence ismiyle hitap ederek ‘Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.’ demesi ve gencin de mezarından Hz. Ömer'e seslenerek: ‘Bana her ikisi de verildi ya Ömer!’ diyerek cevap vermesi” şeklinde cereyan eden bu rivayeti kabullenmemiz ve onaylamamız mümkün değildir.

Ölülerin insanları duymaları meselesine gelince, bu konu da genel olarak iki görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Âlûsî'nin (1270/1854) tefsirinde detaylı olarak anlattığı, Hz. Peygamber'in, şehitler ve bazı münferit hususlar hariç olmak üzere⁵⁹ genel olarak ölülerin, yukarıdaki âyetler ve Hz. Peygamberden rivayet edilen bazı hadisler delil gösterilerek dünyadaki insanları duymadıkları ve Hanefî mezhebi âlimlerinin bu konudaki görüşlerinin ise “... Bir insan, ruhu cesedini terk ettikten sonra dünyadakileri işitemez. Hanefî uleması bu hükümde ittifak etmişlerdir. Diğer mezheplerden de onları teyit eden âlimler vardır.” yönündedir.⁶⁰

⁵⁰ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 98-99.

⁵¹ Bkz. Yûsuf, 12/23-25.

⁵² Âl-i İmrân, 3/179.

⁵³ el-Enfâl, 8/ 19; es-Sâffât, 37/171-172.

⁵⁴ Muhammed, 47/ 7.

⁵⁵ er-Rûm, 30/ 47.

⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/150.

⁵⁷ Buhârî, “Ezân” 36, “Zekât” 16, “Rikâk” 24; Müslim, “Zekât” 91; Tirmizî, “Zühd” 53.

⁵⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/185; en-Nisâ, 4/ 78; el-En'âm, 6/ 61; el-Ankebût, 29/ 57; el-Vâkıa, 56/ 60; el-Cuma, 62/8.

⁵⁹ Bkz. Buhârî, “Megâzi” 8; Müslim, “Cennet” 77.

⁶⁰ Bkz. Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ani'l-a'zîm ve's-seb'î'l-mesânî*, (Beyrut: Dârü'l-kütubi'l-ilmîyye, 1415), 11: 55-57; Karaman, *Ebedîyyet Yocusunu Uğurlarken*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).

İkinci görüşe göre ise, yüce Allah'ın "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler..."⁶¹ âyeti ve Hz. Peygamberin "Bedir'de öldürülen kâfirlerin gömüldüğü çukurun başına gelip, ölülerin ve babalarının isimlerini birer birer söyleyerek 'Ya Ebâ Cehl b. Hişam, Ya Ümeyye b. Halef, Ya Utbe b. Rebia Rabbinizin, size söz verdiğine kavuştunuz mu? Ben, Rabbimin söz verdiği zafere kavuştum' buyurdu. Hazret-i Ömer, 'Ya Resulallah, cansız ölülere neden söylüyorsunuz?' dedi. Resulullah, 'Rabbimin hakkı için söylüyorum ki, siz beni onlardan daha iyi işitemezsiniz, ancak onlar cevap veremezler.'⁶² Ayrıca yine Hz. Peygamberden rivayet edilen "Sizden önceki ümmetler içinde ilham verilen kimseler vardı. Eğer ümmetimin arasında böylesi bulunuyorsa o da Ömer'dir"⁶³ haberi mucibince ölülerin yeryüzünde yaşayan insanları duyduğu yönündedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, her ne kadar ölülerin dünya ki insanları duyamayacağı yönünde kanaatler belirtilmiş olsa da kanaatimizce ölülerin dünya ki insanları duyuyor olması yönündedir. Zira Hz. Peygamber Cennetü'l-Bâki mezarlığında medfûn bulunan ashabını ve Uhud şehitlerini sık sık ziyaret etmiş, oradakilere selam verip dua etmiş ve ashabını da bu yönde teşvik etmişlerdir.⁶⁴ Bundan dolayıdır ki biz Müslümanlar da kabirleri ziyaret eder ve onlara (السلام عليكم يا أهل الدار من المؤمنين والمؤمنات – المسلمين والمسلمات –) şeklinde dua ve niyazda bulunuruz.

4. Korku Namazı Kılan Bir Genç / شاب يصلي صلاة الخائفين

سمعت أبا محمد الخليل بن أحمد بن محمد بن مسعود المذكر - رحمه الله - يحيي عن بعضهم قال منصور ابن عمار: دخلت خربة، فرأيت شاباً يصلي صلاة الخائفين، فقلت في نفسي: إن لهذا الفتى شأنًا؛ لعله ولي من أولياء الله عز وجل، فوقف حتى فرغ من صلاته، فلما سلم سلمت عليه، فرد علي السلام فقلت له: ألم تعلم أن في جهنم وادياً يقال له: ﴿كَلَّا إِنَّهَا لَأَطْلَى . نَزَاعَةٌ لِلشَّوْثِ . تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى﴾ (سورة المعارج ، آية: 15-17). قال: فشبهت شهبقة، فخر مغشياً عليه، فلما أفاق؛ قال: زدني. فقلت: ﴿... وَقُوذُهَا النَّاسُ وَالْجِجَارَةُ...﴾ (سورة البقرة ، آية: 25). و خر ميتاً، فلما كشفت ثيابه عن صدره رأيت عليه مكتوباً ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ . فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ . قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ (سورة الحاقة ، آية: 21-23). فلما كانت الليلة نمت، فرأيتني في المنام جالساً على سرير، وعلى رأسه تاج، فقلت له: ما فعل الله تعالى بك؟ فقال: أتاني ثواب أهل بدر، وزادني. فقلت: لم؟ قال: لأنهم قتلوا بشيوف الكفار، وقتلت بسيف الملك الغفار.⁶⁵

Yukarıda metnini vermiş olduğumuz kıssada es-Sa'lebî (metne göre iman ve itikadında son derece samimi) bir gencin hikâyesini aktarmaktadır. Ancak kıssada bize göre yine kabullenmesi son derece zor, hatta mümkün olmayan bazı hususlar bulunmaktadır. Şöyle ki; günlerden bir gün Mansûr b. Ammâr isimli bir şahıs kuytu bir yerden geçerken orada namaz kılan bir gence rastlıyor ve –onun zannına göre- bu genç korku namazı kılıyordu. Genci tanımadığı ve onunla herhangi bir tanışıklığı da olmadığı halde genç namazını bitirtince ona –hiçbir sebep olmaksızın- Allah'a ve Allah'ın peygamberi aracılığıyla gönderdiği hak din ve tevhid inancına inanmayan kâfirlerin varacağı yer olan cehennemde bir vadinin olduğunu ve cehennemdeki insanlar için hazırlanmış olan şiddetli azabın tasvirinin yapıldığı "el-Meâric, 70/15-17" sûresindeki "فَكَفَّكَ نَارًا كَالسَّيْفِ / Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir. Derileri kavurup soyar. Yüz çevirip geri dönen kimseyi (kendine) çağırır!" âyetlerini okuyor. Bu âyetleri duyan genç, âyetlerin tasvir ettiği cehennemdeki o korkutucu durum ve bir o kadar da ürkütücü olan manzara karşısında düşüp bayılıyor. Daha sonra genç ayıldığında, Mansûr b. Ammâr'a dönerek kendisine Kur'an'dan başka âyetler okumasını ister. Bunun üzerine Mansûr b. Ammâr da ona " ... وَقُوذُهَا ... / Yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının..." (el-Bakara, 2/24) âyetini okur. Âyeti duyan genç, bu dehşetli ve ürkütücü manzaraya dayanamayıp ölür. Kıssanın devamında Mansûr b. Ammâr, genci yıkayıp kefenlemek için elbisesini çıkardığında gencin göğsünde " ... وَقُوذُهَا ... / Meyveleri sarkmış yüce bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir." (el-Hâkka, 69/21-23) âyetnin yazılı olduğunu ve daha sonra da uyuduğunda rüyasında, o gencin başında bir taç olduğu halde bir koltukta oturduğunu ve gence "Yüce Allah sana ne yaptı böyle?" diye sorduğunu, onun da cevaben "Allah, bana Bedir ehlinin mükâfatını ve daha fazlasını verdi." dediğini, bunun sebebini

<https://www.yenisafak.com/yazarlarlar/hayrettinkaraman/oluler-dirileri-duyar-mi-2047304> (25.04.2019)

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/169.

⁶² Buhârî, "Meğâzi", 8; Müslim "Cennet", 77.

⁶³ Bkz. Buhârî, "Fedâilü aşâbi'n-nebi", 6, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Fedâilü'ş-şahâbe", 23.

⁶⁴ Bkz. Müslim, "Cenâiz", 102-103.

⁶⁵ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 54-55.

sorunca da kendisine “Çünkü onlar (Bedir ehli) kâfirlerin kılıçlarıyla, ben ise; bağışlaması ve esirgemesi sınırsız olan Allah'ın kılıcıyla şehit oldum.” diye cevap verdiğini nakletmektedir.

Kısaca özetlemiş olduğumuz kıssada bize göre problemlili, akılla bağdaşmayan ve kabullenilmesi zor olan bazı hususları şöyle belirtmek mümkündür.

1. Mansûr b. Ammâr, yolda yürürken herhangi bir kimseyi görmesi veya onunla karşılaşması son derece tabii bir durumdur ve bunun garipsenecek bir yönü de yoktur. Ancak gördüğü veya karşılaştığı kişinin ne yaptığını veya niçin yaptığını bile bilmesi mümkün değildir. Zira gaybın anahtarı Allah katındadır ve yalnızca gaybı O bilir.⁶⁶ Ayrıca Mansûr b. Ammâr'ın gördüğü ve korku namazı kıldığını sandığı kişiye hiçbir sebep olmadan bazı âyetler okuması, âyetleri dinleyen gencin o âyetlerden etkilenip ölmesi ve hatta ölen gencin göğsünde bazı âyetlerin yazılı bulunması kanaatimizce bir kurgu ve hayalden başka bir şey değildir. Kur'an âyetlerini işiten kimselerin ondan etkilenmesi, mü'minlerin Allah anıldığı zaman yüreklerinin titremesi, Allah'ın âyetleri okunduğunda da imanlarının artması⁶⁷ bilinen bir husustur. Ayrıca cehennem ve cehennemin şiddet ve korkunçluğunu anlatan âyetleri işiten kimselerin ondan etkilenmesi, korkması, ürpermesi ve öylesi kötü bir manzarayla karşılaşmaması için dünyada yaptığı bir hata ve eylem varsa ondan rücu edip tövbe etmesi gerektiğinin zorunluluğu da bilinen bir durumdur. Böyle bir durumda bağışlanmaları ve tövbeleri Allah tarafından kabul edilecektir.⁶⁸ Hatta Kur'an, mü'minlerin Allah'ın mağfiretine koşmaları için çağrıda bulunmaktadır. “Rabbimizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!” (Âl-i İmrân, 3/133). Ancak daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi Kur'an, ne öldürmek ne de katletmek için değil; O, insanlara yol göstermek, rehberlik etmek, hidayete erdirmek ve gönüllere şifa olmak için gönderilmiş bir kitaptır.

2. İnsanların rüya âleminde gezmeleri, dolaşmaları ve birleriyle konuşmaları mümkün olan bir durumdur. Ancak kıssada Mansûr b. Ammâr'ın ölmüş olan bir insanla rüyada konuşması muhal olan bir durumdur. Diyelim ki konuştu, ancak gencin vermiş olduğu cevapta “Allah, bana Bedir ehlinin mükâfatını ve daha fazlasını verdi ifadesi oldukça garip, aklın sınırlarını aşan ve ne Kur'an'ın, ne de Sünnetin onayladığı bir meseledir. Zira Bedir'de şehit olan sahabe, Allah ve Resûlü katında farklı bir konumdadırlar. Onların yerini hiçbir kimse alamaz.⁶⁹

3. Son olarak kıssanın son bölümünde yer alan “Çünkü onlar (Bedir ehli) kâfirlerin kılıçlarıyla, ben ise; bağışlaması ve esirgemesi sınırsız olan Allah'ın kılıcıyla şehit oldum.” ifadesi ise tam anlamıyla bardağı taşıran son damla mesabesinde olup, insanı hayretler içinde bırakan bir ifadedir. Haşa –mecâzî anlamda kullanılmış olsa dahi- sanki Allah'ın bir kılıcı varmış gibi yakışsız ve Allah'a iftira niteliği taşıyabilecek olan bir ifadedir. Ayrıca yüce Allah, insanları helak edip yok etmek için değil, bilakis kendisine kulluk ve ibadet etsinler diye yaratmıştır.⁷⁰ O halde böyle bir rivayeti veya kıssayı kabullenmemiz mümkün değildir. Olsa olsa böyle bir şey, hayal âleminde gezinen veya aklından zoru olan insanların kabullenebileceği bir husus olabilir.

5. Lokmân Hekîm (a.s.) / لقمان الحكيم عليه السلام

قرأت في بعض الكتب عن لقمان أنه قال لابنه: ﴿ يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾ (سورة لقمان ، آية: 16). فنظرت ، فمات ، وكان في آخر حكمته.⁷¹

Ebû İshâk es-Sa'lebî bazı kitaplarda Lokmân (a.s.) çocuğuna; “يا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ” dedi, “Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır”⁷² söylediğini okudum. Bunları söyledikten sonra da Lokmân (a.s.) birden bire (ağlayarak) öldüğünü, bunun ise onun son hikmeti olduğunu nakletmektedir.

⁶⁶ el-En'âm, 6/ 59; en-Neml, 27/ 65; el-Cin, 72/ 26.

⁶⁷ Bkz. el-Enfâl, 8/ 2.

⁶⁸ Bkz. el-Bakara, 2/ 160; Âl-i İmrân, 3/ 89; en-Nisâ, 4/ 17, 146; el-A'raf, 7/ 153.

⁶⁹ Bedir'de şehit olan sahabelerin fazileti için bkz. Âl-, İmrân, 3/ 12128; el-Enfâl, 8(7-11; Buhârî, “İza İttare er-Recülü ilâ'n-nâzari fi Şuur ehli'z-Zimme ve'l-mü'minât” 1; Müslim, “Fedâil Ehli Bedr” 1.

⁷⁰ ez-Zâriyât, 51/ 56.

⁷¹ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 82.

⁷² Lokmân 31/16.

es-Sa'lebî', yukarıdaki kıssayı naklettikten sonra -kendi nefesine-; "ben de kendi kendime 'Lokmân (a.s.) Kur'an-ı idrak etmemiş, onu işitmemiş ve onu okumamış olsa da, onun söylemiş olduğu ve peşinden de öldüğü bu sözler, yüce Allah'ın onun ağzından Kur'an-ı Kerim'de hikâye edip, taçlandırdığı bir söz olmuştur" ve -Allah en doğrusunu bilir-dediğini ifade etmektedir.⁷³

İnsanları hidayete ve doğru yola ulaştırmak için gönderilmiş olan Kur'an-ı Kerim'de⁷⁴ yüce Allah, başta Hz. Peygamber'in nübüvetini tasdik etmek ve gerek gönderildiği topluma, gerekse de ondan sonra gelecek olan nesillere geçmiş kavim ve milletlerin doğru veya yanlış olan eylem ve fiillerinin neticesini göstererek insanlık âleminin dikkatini çekmek için kıssalar vazetmiştir. Kur'an'da başta Ulu'l-azm peygamberler⁷⁵ olmak üzere yirmi beş peygamber hakkında toplam otuz beş kıssa nakledilmektedir. Vazedilen kıssalardan biri de Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin kitabı Katla'l-Kur'an'da yer vermiş olduğu Lokmân (a.s.) kıssasıdır.

es-Sa'lebî'nin nakletmiş olduğu bu kıssa Kur'an'da detaylı bir şekilde anlatılmış olup, başta Allah'a şirk koştuktan uzak durma ve tevhid inancına sıkı sıkıya sarılma hususu olmak üzere insanların uyması gereken bir dizi emir zikredilmiştir. Ancak es-Sa'lebî'nin Lokmân (a.s.) hakkında kıssanın sonunda belirtmiş olduğu "Lokmân'ın çocuğuna okuduğu âyetin akabinde ağlayarak öldüğü" meselesi müsellem bir konu değildir. Zira bu konuyla ilgili olarak başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere hiçbir kaynakta bu bilginin doğruluğunu kanıtlayacak bir bilgiye ulaşamadık.

6. Bazı Arifler (Allah Dostları) / بعض العارفين رحمهم الله

أخبرنا امام عصره في المعاملة أبو عبدالرحمن محمد بن الحسين بن محمد بن موسى السلي بقراءتي عليه قال: سمعت محمد بن عبدالله (بن عبدالعزيز بن شاذان أبو بكر الرازي) يقول: سمعت أبا الحسين بن زرعان يقول: سمعت أحمد بن أبي الحواري يقول: بينما أنا في بعض طرقات البصرة؛ إذ سمعت صعقة، فأقبلت نحوها، فرأيت رجلاً قد خر مغشياً عليه، فقلت: ما هذا؟ فقالوا: كان رجلاً حاضر القلب، فسمع آية من كتاب الله تعالى، فخر مغشياً عليه، فقلت: وما هي؟ قال: قوله: ﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ... ﴾ (سورة الحديد ، آية: 16). فأفاق الرجل عند سماع كلامنا، وأنشأ يقول:

أما أن للهجران أن يتصرما
و للقصن غصن البان أن يتبسما
و للعاشق الصب الذي ذاب وانحنا
ألم يأن أن يبكي عليه و يرحما
كتبت بماء الشوق بين جوانحي كتاباً
حكى بنقش الوشي المنمنما⁷⁶

ثم قال: أشكال: أشكال: أشكال. وخر مغشياً عليه؛ فإذا هو ميت.⁷⁷

Çağının imamı bize, Ahmed b. Ebî'l-Hivârî'nin şöyle dediğini işittiğini haber verdi/nakletti. Ben, Basra'da yolda yürürken bir çığlık sesi duydum ve o tarafa döndüm ve yere yığılmış baygın yatan bir adam gördüm. Oradakilere "bu ne?" diye sordum. Onlar da "bu, Kalp gözü açık olan bir kişidir. Yüce Allah'ın kitabından bir âyet işitti, uygulandı ve peşinden bayılarak yere yığıldı" dediler. Ben de, "bu hangi âyettir?" diye sordum. Onlar da, yüce Allah'ın " أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ... " (el-Hadîd, 57/16) sözü diye cevap verdiler. Adam, bizim konuşmalarımızı duyunca ayılıp kendine geldi ve şunları söyledi:

أما أن للهجران أن يتصرما
و للقصن غصن البان أن يتبسما
و للعاشق الصب الذي ذاب وانحنا
ألم يأن أن يبكي عليه و يرحما
كتبت بماء الشوق بين جوانحي كتاباً

⁷³ Bkz. es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 82.

⁷⁴ el-Bakara, 2/2; el-İsrâ, 17/89.

⁷⁵ Ulu'l-Azm olan peygamberler şunlardır: Hz. İbrâhîm, Nûh, Musa, İsâ ve Hz. Muhammed (s.a).

⁷⁶ Yalnızlığın/hicranın/ayrılığın bitmesinin zamanı gelmedi mi; Ban ağacının dalının/yapraklarının gülümseme(baharın gelmesinin) zamanı gelmedi mi; Aşka bürünmüş/aşk özlemine çeken adam aşkından eğilip bükülmüş; Aşkından eğilip bükülmüş/sırl sıklam aşğa ağlama ve merhamet etme zamanı gelmedi mi; Özlem suyuyla içimdeki her tarafıma yazdım/ yazıya döktüm; (o yazıya döktüğüm yazımda) Aşkından bitkin düşmüş aşğın (hisleri) süslü (ifadeler) onu anlatmaktadır.

⁷⁷ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 95-96.

حكي بنفش الوشي المنمنما⁷⁸

Sonra da "Eşkâl,⁷⁹ eşkâl, eşkâl" dedi ve peşinden yere yığıldı ve öldü.⁸⁰

Yukarıda metnini ve tercümesini vermiş olduğumuz kıssada kalp gözü açık olan, Allah dostu bir kişinin duymuş olduğu Kur'an âyetinden etkilenerek vefat ettiği şeklindedir. Böyle bir durumun meydana gelmesi imkân dâhilinde olabilecek bir husus olmakla beraber, böyle bir olayın muhakkak bu sebepten olduğunu kesin olarak belirtmekte mümkün değildir.

Sonuç

Ebû İshâk es-Sa'lebî, yaşadığı dönemin ve Nisâbü'r tefsir ekolünün önde gelen tefsircilerinden ve dilcilerinden biri olup, "el-Hâfız", "el-Mukrî", "el-Edîb", "el-Vâ'iz", "es-Sikâ" ve "el-Müfessir" gibi sıfatlarla anılan bir müfessirdir. Kaynaklar onun sağlam akide ve diyaneti ile tanınmış bir şahıs ve tefsirinin diğer tefsirlerin fevkinde bir tefsir olduğunu belirtmişlerdir.

Müfessir es-Sa'lebî, gerek Nisâbü'r gerekse Nisâbü'r'un çevresinde bulunan birçok ilim adamından istifade etmiş ve başta el-Keşf ve'l-beyân isimli tefsiri olmak üzere pek çok kıymetli eser meydana getirmiştir. Böylesine velüd olan bir şahsiyetten de el-Vâhidî gibi pek çok zevat ilim tahsil etmiştir.

Ebû İshâk es-Sa'lebî, her ne kadar birçok âlim tarafından övülüp, methedilmiş ve tefsir alanında haklı bir üne kavuşmuş olsa da başta İbn Teymiyye, İbnu'l-Cevzî ve ez-Zehabî gibi birçok İslâm âlimi tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Ebû İshâk es-Sa'lebî'nin eseri "قتلى القرآن / Katla'l-Kur'an / Kur'an Şehitleri / Kur'an'dan Etkilenerek Ölenler / Kur'an'ın Öldürdükleri" ne gelince, bu eser İslâm kültür tarihimizde konu ve içerik itibarıyla ilk eser olma özelliğine sahiptir. Eser hakkında bu güne kadar biri müsteşrik –yüksek lisans tezi- , diğeri Müslüman olmak üzere iki kişi tarafından çalışma yapılmış ve öyle görünüyor ki, bundan sonra da eser üzerinde çalışmalar yapılacaktır.

Eserde, Kur'an-ı Kerimî okurken/tilavet ederken veya okuduktan sonra veyahut da dinledikten sonra Kur'anun âyetlerinden etkilenerek ölen kişilerin kıssaları (yirmi kıssa) anlatılmış, bu kıssalarda geçen âyetlerin sayısı ise kırk üçtür. Bunlardan altısı hariç, diğer âyetler Mekki âyetlerden oluşmaktadır. Kıssalarda, Tâbiin ve Etbâu't-Tâbiin'in Kur'an'a verdikleri önem vurgulanmakta ve Müslümanların bu kıssalardan ders alarak ondan gereği gibi istifade etmeleri öngörülmektedir. Ayrıca kitapta geçen kıssalardan bazıları müteferrik kitaplarda da zikredilmiştir.⁸¹

Kur'an, gerek nazmında, sûrelerinde, âyetlerinde, kıssalarında, va'z ve telkinlerinde, emsallerinde ve hitaplarındaki üslubu gerekse de i'câz yününden nâzil olduğu dönemdeki müşrik Arapları etkilemiş, akıl erdirenler ona iman etmiş, Velid b. Muğire, Ahnes b. Şerik ve Ebû Cehil gibi azılı İslâm düşmanları ise, ona iman etmedikleri halde onu gizli gizli dinlemekten kendilerini alamamış ve hatta Ümeyye b. Halef gibi muannid kâfirler de, Kur'an'ın namütenahi ve eşsiz üslubu karşısında hayret ve takdir hislerini gizleyememiş yerden toprak alıp başlarına çalmışlardır.⁸² İman eden müminlere gelince onlar, Enfâl sûresi 8/2. âyette belirtildiği üzere "إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ" /Mü'minler, ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artıran..." kimselerdir. Şunu da belirtmekte fayda mülâhaza ettiğimiz hususlardan biri de, bu güne kadar kaynaklarda Kur'an'ın bu eşsiz üslubu ve i'câzı karşısında herhangi bir sahabînin Kur'an âyetlerinden etkilenerek öldüğüne dair bir bilgiye sahip değiliz. İşte bundan dolayıdır ki, üzerinde çalışmış olduğumuz bu eserdeki kıssalar incelendiğinde görülecektir ki, başta "Korku Namazı Kılan Bir Genç", "Cinlerden Biri" ve "Emirü'l-Müminin Hz. Ömer'in Ashabından Bir Genç" başlıklı kıssalar olmak üzere kıssalarda geçen hikâyelerin içeriklerinin çoğu akıl ve mantıkla izahı pek mümkün olmayan hususlardır.

⁷⁸ Yalnızlığın/hicranın/ayrılığın bitmesinin zamanı gelmedi mi; Ban ağacının dalının/yapraklarının gülümseme(baharın gelmesinin) zamanı gelmedi mi; Aşka bürünmüş/aşk özlemini çeken adam aşkından eğilip bükülmüş; Aşkından eğilip bükülmüş/sırl sıklam aşğa ağlama ve merhamet etme zamanı gelmedi mi; Özlem suyuyla içimdekini her tarafıma yazdım/ yazıya döktüm; (o yazıya döktüğüm yazımda) Aşkından bitkin düşmüş aşğın (hisleri) süslü (ifadeler) onu anlatmaktadır.

⁷⁹ Çeşitli, çeşitli dertlere düşmüş.

⁸⁰ es-Sa'lebî, *Katla'l-Kur'an*, 95-96.

⁸¹ Bkz. es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 115; 7: 314; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Kuddâme el-akdisi, *Kitabu't-Tevâbin*, thk. Abdilkadir Arnavut, (Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1987), 1: 172.

⁸² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Elif Ofset, Ankara, 1979),159-160.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, eser her ne kadar alanında yazılmış tek eser olmuş olmasına rağmen, iyi bir vaiz ve hatip olan müellifin Müslümanları Kur'an'ı okumaya, anlamaya ve yaşamaya teşvik etmek amacıyla eserinde zikretmiş olduğu ve bize göre kıssalarının çoğu son derece akıl dışı, mantıktan uzak, garip, hurafe derecesine varan, hayal ürünü olabilecek ve kabul edilmesi mümkün olmayan bu tür kıssa ve rivayetlere temkinli yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz. Zira kıssalarda anlatılan hususlara dair ne Kur'an'da, ne de sahih olan hadislerde herhangi bir şer'î bir delil bulunmamaktadır. Onun içindir ki anlatılan bu kıssalar, genele şamil olmayan ve sadece müellifine ma'tuf olan kıssalar olarak algılanıp, değerlendirilmesi gereken bir husus olduğu kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mucemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kurâni'l-Kerim*, İstanbul: 1982.
- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ani'l-a'zîm ve's-seb'îl-mesânî*, Beyrut: Dârü'l-kütubi'l-ilmîyye, 1415/
- Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-'Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut: Müessesetü'l-alemî li'l-metbü'at, 1971.
- el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Sabit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî. *Târihu Bağdad*, thk. Beşâr 'Avâd Ma'rûf, 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-ğarbil-İslâmî, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Ankara, 1960.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh (Sahîhi'l-Buhârî)*, Beyrut: Dârü İbn-ı Kesir, 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- *Tefsir Usûlü*, Elif Ofset, Ankara, 1979.
- Ebû İsâ Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmîzî, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünen)*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Mısır: trh.
- Ebû Ne'im Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân el-İsbehânî. *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, 4. Baskı. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî, 1974.
- ed-Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Beyrut: Dârü'l-kütubi'l-ilmîyye, 2002.
- el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî. *Mucemü'l-büldân ve Mucemü'l-üdebâ*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyatu'l-a'yan ve enbâu ebnâi zaman*, thk. Hasan Abbas, Beyrut: Dârü Sâdır, 1971.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1990.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-akdisî. *Kitabu't-Tevâbîn*, thk. Abdilkadir Arnavut, Dârü'l-kutubi'l-İlmîyye, 1987.
- Karaman, Hayreddin v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, 17. Baskı. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Kahire: Dârü'l-hadîs.
- İbn Tangrıberdî, Yusuf b. Tangrıberdî b. Ahdullâh ez-Zâhirî Ebû'l-Mehâmis. *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülük Mısır ve'l-Kâhire*, Nşr. Vezâretü es-Sekâfetü ve'l-İrşâdi'l-Kavmî. Mısır: Dârü'l-Kütüb, 2010.
- İbn Teymiyye, Takıyyuddin Ahmed b. Abdulhalim. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, thk. Adnan Zerzûr, Dârü'l-Kur'ani'l-Kerim, Kuveyt 1971.
- Katib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halife. *Keşfu'z-zünûn*, Beyrut: Daru'lkutubi'l-İlmîyye, 1992.
- Mertoğlu, M. Suat. "Sa'lebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37: 28-29. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- en-Nisâbü'rî, Muhammed b. el-Huseyn b. Musa b. Halid b. Salim en-Nisâbü'rî Ebû Abdirrahman es-Selma. *Tabakât'ı-Süfiyye*, thk. Mustafa Abdilkadir 'Atâ, 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmîyye, 1998.
- es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî/es-Seâlibî en-Nisâbü'rî.

- *Katla'l-Kur'an*, (thk. Nâsır b. Muhammed b. Osman el-Menî'), (Riyad: Mektebetü'l-Übeykân, 2008).
- *el-Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. 'Aşûr, 1. Baskı. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002.
- es-Subkî, Ebu Nasr Abdulvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi. *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulvi - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire: 1918.
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tabakâtü'l-Müfessirin*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1976.
- es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman. *Buğyetu'l-Vüât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî. *Siyerü A'lâmü'n-Nübela'*, 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Türk, Nurdoğan. "Ebû İshâk Sa'lebî ve Eseri Katlâ el-Kur'ân", *Taras Shevchenko International Congress on Social Sciences- 2 (Türkiye-Ankara,02-03 Şubat 2019)*.Ed. Muntazır Mehdi-Sakina Bayramova, 558-566. Ankara: Türkiye, 2019.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân, Riyad: Matbaatu Vizâreti't-Ta'lîmi'l-Âli, 2009.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l- Müfessirûn*, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-Hadîs, 1976.
- ez-Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*, Beyrut: Dârü'l-İlmiyyeti li'l-Melâyîn, 1989.

The Analysis of Some Stories in “Katla’l-Qur’an” (Written) by Abu Ishâq es-Sa’labî

Abstract

The glossator Ebû İshâk es-Sa’lebî, born in the late 4th century(Hijri) and died in the early 5th century(Hijri), is Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî/es-Seâlibî en-Nisâbüri (d.427/1035).

Ebû İshâk es-Sa’lebî was born and died in Nisâbur/ Nişâbur, and he enlightened his knowledge base with the help of very masters of Islamic researches. He also taught lots of people including Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî. He was in the public eye with his great religious background, and he got a lot of compliments from famous glossator like İbn Hallikân and Abdülgafîr b. İsmail el-Fârisî.

After es-Sa’lebî gained a reputation on hermeneutics, he published many works including “el-Keşf ve’l-beyân an Tefsîri’l-Kur’an,” “Kitâbu’l-Arâis fi Kısasi’l-Enbiyâ.”

From the begginings of hicrah, many kinds of books are written about Qur’an by ulama. Most of these books are handled and became famous and wellknown by people. But some of them are still unknown and unstudied. One of this books is Sa’lebî’s well-known book “قتلى القرآن / Katla’l-Kur’an” “Kur’an Şehitleri,” as known as “Kur’an Şehitleri” or “Kur’an’dan Etkilenerek Ölenler.” Several features make this book very important, but we want to focus on a) being a book that is unique in hermeneutics for Islamic researches, b) including several anecdotes that some of them can be considered unimagined or superstition. There is an another point makes this article important is the purpose of writing this kind of books. Abu İshaq as-Salabi explains his writing purpose as getting Allah’s mercy and forgiveness when he mentions about martyrs of Quran. That’s why we analyzed this book with its content, and contribute to the hermeneutics researches.

When we are handling with this article we discussed author’s life and his works, we also mentioned about works on “Katla’l-Kur’an” and it’s topics. Then we gave some examples from stories. These examples are; the young man who prays salat al khawf, someone from jinns, amirul müminin is a young man from the companions of Omar, Loqman the medicus, some wise men, a juvenile from Nishabur community.

In spite of the fact that this book is the only example in its genre, the writer who is a good preacher and imam narrated many fantastic, irrational and stranger stories. These narratives should be critisized and investigated.

Keywords: es-Sa’lebî, Qur’an, Hermeneutics, Glossator, Martyr.

Ek-1

من شعبان سنة سبعين وستمائة قال حدثنا الشيخ
 علم الدين ابو الحسن علي بن ابي الفتح محمود بن احمد بن علي
 العمودي الصابوني قراءة عليه وانا اسمع في يوم الثلاثاء التاسع
 والعشرين من جمادى الاولى سنة اربعين وستمائة قال
 حدثنا الحافظ ابو موسى محمد بن ابي بكر بن عيسى المدني
 الاسبهايني اجاز حدثنا الشيخ ابو الفتح عبد الرزاق
 ابن محمد الشرايطي حدثنا ابو سعيد بن محمد بن سعيد الوالي حدثنا
 علي بن احمد بن علي الواقي حدثنا ابو اسحق احمد بن محمد بن
 ابراهيم الثعلبي قال الحمد لله حق حمد والصلوة والسلام
 على خير خلقه محمد واله وصحبه وسلم هذا كتاب شتمل على
 ذكر نوم هم افضل الشهداء واشرف العلماء اهل المنازل
 وادركوا اسنا المراتب وهم الذين قتلوا القرآن لما قرأوه
 ارسموه بتل فعملوه حق علمه وفهموه حق فهمه سمعت
 انا محمد الحليل بن احمد بن محمد بن مسعود المذكور رحمه الله
 دخلت خربة فرايت شابا يصلي صلاة الخائفين فقلت
 في نفسي ان لهذا الفتى شانا لعله ولي من اوليا الله عز وجل
 فوقفته حتى فرغ من صلاته فلما سلم سلمت عليه فرد علي السلام

علي وهو الخلاق العليم انما امره اذا اراد شيئا ان يقول
 له كن فيكون سبحان الذي يدين ملكوت كل شيء واليه
 ترجعون سبحان رب العزة عما يصفون وسلام
 على المرسلين والحمد لله رب العالمين

كتاب مبارك ذكر فيه قتلاء القرآن العظيم
 الذين سمعوا القرآن وما توابسما عنه رحمه الله
 عليهم وعلى جميع المسلمين

بسم الله الرحمن الرحيم
 اخبرنا الشيخ الاجل المسند شهاب الدين ابو العباس احمد
 ابن علاء الدين كشتغدي المغربي الصبري قراءة عليه وانا
 اسمع في الجمعة الثالث والعشرين من شعبان سنة ثمان
 وثلثين وسبعمائة قال حدثنا الشيخ البقيته نفي الدين
 ابو محمد عبد القوي بن عبد الله بن عبد القوي المغربي
 القعاشي قراءة عليه وانا اسمع في يوم الاحد الحادي والعشرين

عين الله كواي قد غفرتم
 لصدقت قول الملايكة رب بدم فلان وفلان فبقر
 الله تبارك وتعالى قد غفرت لهم فقال رسول الله صلى الله
 عليه وسلم فإني يوم القيامة من يوم عرفته حدثنا عبد الله
 حدثني محمد بن عمرو بن الحكم الهروي ساعدا من عالم الكلايين
 ابن سعد الباهلي حدثني محمد بن مرزبان أن رجلا من بني ناسر
 ابن حميل من الكوفة قال
 لقيت رجلا من هذا الكوفة بعرفات فاحترقني عن أبيه
 أنه لقي علي بن أبي طالب كرم الله وجهه بعرفات
 قال فقال علي عليه السلام لا ادع هذا الموقف ما وجدت إليه
 سبيلا لأنه ليس في الأرض يوم لا الله عز وجل فيه عقابان
 وليس يوم القيامة إلا عقاب لله عز وجل فأكثرت به أن يقول
 اللهم استق رقبتي من النار وأوسع لي في الرزق الملال
 راحن عن فسحة الجن والأرض فأنشد عامة ما ادعوا به إليه
 ود
و
 نقصيف أبي إسحق أحمد بن محمد بن إرميم الثعلبي رواية علي بن
 ابن محمد بن علي الوائدي عنه رواية أبي سعيد سعد بن محمد
 ابن سعيد الوائدي عنه رواية أبي الفتح عبد الرزاق بن محمد

المنزلي عنه رواية الحافظ ابن موري محمد بن أبي بكر بن عيسى اللديني
 عنه رواية أبي صالح نصر بن عبد الرزاق بن عبد القادر الجلي
 أجاز عنه رواية أبي القاسم علي بن بابان بن عبد الله اللديني عنه
 رواية مالك بن أبي النضر السهمي بن عمر الحميري عنه المدعي عن حميد
 بن محمد بن عبد الله بن محمد بن عبد الرحمن بن عبد الرحمن بن
 أبو صالح نصر بن عبد الرزاق بن عبد القادر الجلي بقراءة أبي الفتح
 أحمد بن الجوهري في شهر سنة ثلث وثلثين رستم
 بغداد مدينة السلام أعادها الله إلى الإسلام قال له
 أخبرك الحافظ أبو موري محمد بن أبي بكر بن عيسى اللديني أجاز
 في كتابه فآثر به وقال نعم قال أخبرنا أبو الفتح عبد الرزاق
 ابن محمد الشرايي قراءة عليه قال ما أبو سعيد سعد بن محمد
 ابن سعيد الوائدي قال ما علي بن أحمد بن محمد بن علي الوائدي
 قال قال إسناد أبو إسحق أحمد بن محمد بن إرميم الثعلبي رحمه الله
 المدعي عن حميد بن عبد الرحمن بن عبد الرحمن بن عبد الرحمن بن
 يستعمل على ذكر تورهم أنسب الشهداء زائر العلماء الراعي المنازل
 وأدركوا السني المراتب وهم الذين تقدم القرآن طاقون أو سمع
 يتلى فغلقوا عن علي بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد
 ابن محمد بن سعيد المذكور رحمه الله حكى عن بعضهم قال قال